

ՄԵԼԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կես տարվան 6 ռուբլ. Առանձին համարները 5 կոպեկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմյան խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցեն. Тифлисъ, Редакция «Мшакъ». Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak». Տէլէֆօն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի եւ տօն օրերէն).

Հայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լիզուով.

Յայտարարութիւններ համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպեկ. Տէլէֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Նաւթային ընկերութիւնների առիթով. — Ներքին Տնտեսութիւն. Մամուլ. Մասնաւոր գրութիւն. Նաւթանոցների առուարդ. Տուէք որդիւն. Նաւթի կազմութիւն. Նաւթի շուկայ. Ներքին լուրեր. — ԱՐՏԱՔԻՆ Տնտեսութիւն. Կանանց հարցը ֆրանսիական սենատում. Արտաքին լուրեր. — Հեռագրութիւն. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Գաւառական նամակներ.

ՆԱԽԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԱՌԻԹՈՎ

Նաւթաբեր հողերի աճուրդը, որ պէտք է տեղի ունենայ Բազումի նոյնքերի 15-ին, յարուցել է մեծ հետաքրքրութիւն և իրարանցում մեր առեւտրականների և արդիւնագործների շրջանում: Նախկին աճուրդներին մասնակցում էին միայն բազումցիները և նրանցից էլ միայն մի սահմանափակ շրջանի անձինք, որոնք ծանօթ էին նաւթային գործերին և ունեն մեծ գրամազուրկներ: Ներկայ աճուրդը բոլորովին ուրիշ կերպարանք է ստացել: Մասնակցողների մէջ շատ կան ընկերակցութիւններ, որոնք կազմվել են յատուկ այն նպատակով, որ միացեալ ուժերով վերցնեն նաւթաբեր հողեր և շահագործեն նրանց: Ընկերակցութիւնների մի մասը գրաւել է խոշոր բաժնետէրեր, իսկ մի նշանաւոր մասն էլ միացրել է փոքր բաժնետէրեր, որոնք տուել են այդ գործին իրանց խնայողութիւնները կամ նոյն իսկ պարտք են արել ու այդպիսով ձեռք բերել մի երկու բաժին:

Մենք համարում ենք վերաբերվել արդիւնագործական ընկերակցութիւններ կազմվելու գաղափարին և ցանկացել ենք, որ մեր երկրի մէջ զարգացող խոշոր արդիւնագործութիւնը չը կենտրոնանայ մի քանի բացառիկ գրամատէրերի ձեռքում, այլ դառնայ բազմաթիւ մարդկանց սեփականութիւն, կամայկամայ պատրաստելով հող այնպիսի գործառնութիւնների համար, որտեղ աշխատող մարդը ինքը կարողանար մասնակցել և տէր հանդիսանալ արդիւնագործութեան մէջ: Ընկերակցութիւնների կազմվելը օգտակար է դառնում և այն տեսակէտից, որ նրանց միջոցով կարելի է դառնում առաջ բերել խոշոր գրամազուրկներ, որոնց պակասութիւնը մեր երկրում շատ զգալի է և

ստիպում է մեզ աչք տնկել օտարերկրեայ կապիտալների վրա և սպասել նրանց մուտքին մեր երկրի մէջ:

Սակայն մեր երկրում ընկերակցութիւններ կազմվելու նոր գործը շատ դժուար է առաջ է տարվում սխալ կերպով և մասնազատ ընկերակցութիւնները թող են տալիս իրանց սպէկուլեցիայ և բոստաւաղ: Ընկերակցութիւնների կազմակերպողները ձեռնարկում են, օրինակ, նաւթային գործին ոչ իբրեւ արդիւնագործութեան համակողմ անձինք, այլ իբրեւ շահախնդիրներ, որոնք դիտաւորութիւն ունեն մի աջող առեւտուր, մի փայլուն գեշեֆտ անել և ոչինչ չիրագործած, ոչ մի արդիւնագործութեան չը դիմած, մի քանի հարիւր կամ մի քանի հազար ռուբլիներ դնել իրանց գրպանը:

Դա վտանգաւոր ձանապարհ է, որը կարող է կոտրել ընկերակցութիւնների անունը և դարձնել նրանց կազմվելը մի տրախուր և ոչ ցանկալի երևոյթ:

ՆԵՐՔԻՆ ՏՆՈՒԹԻՒՆ

Մ Ա Մ Ո Ւ Ն

Իւրաքանչիւր տարի գարնանը, ամեն անգամ, երբ երկինքը ծածկվում է ամպերով, մեր գիւղական ժողովուրդը աճ ու սարսափի մէջ է ընկնում. գիւղատնտեսութեան ամենակատարի թշնամի կարկուտը սպառնում է ամեն մի բոսպէ վրա յարձակվել և մի քանի ժամում ոչնչացնել հազարաւոր մարդկանց դառն քրտինքի պտուղը, նրանց ամբողջ յոյսն ու ապահւնը: Երկու տարի է, ինչ անց կանանկան ենք, թէ ինչ աւերումներ է գործում կարկուտը մեր երկրում. աղէտը այնքան մեծ էր, նրա պատճառած գոգաղաղութիւնները այնքան լայնատարած և անբուժելի էին, որ մեր գաւառները, ինչպէս այդ կարելի էր նկատել «Մշակ» մէջ տպված այս տեղեկութիւններից, կարծես դառն էին այն համոզումներին, թէ պէտք է դիմել ցանքերի սպանողագործութեան միջոցին: Դա, ի հարկէ, շատ ցանկալի մի միջոց է. բայց դժբաղդութիւնն այն է, որ սպանողագործութեան միջոցը, առհասարակ, շատ դանդաղ կերպով, գոհարութեամբ է ժողովրդականացնում նոյն իսկ մեզանից աւելի զարգացած ազգերի մէջ: Այդ պատճառով հարկաւոր է ժողովրդականացնել մեր մէջ կարկուտի հարուածներին ազատվելու մի ուրիշ միջոց: Արտասահմանում մի քանի տարի է, ինչ կարողացել են

հնարել կարկուտի ամպերը ցրվելու միջոց: Ծննդում են թշնամիների նման գործիքներ, որոնցով, եթէ կարելի է այսպէս ասել, ամբարձրում են ամպերը և ցրվում են նրանց: Տարեցտարի, ինչպէս հաղորդում է «Кавказское Сельское Хозяйство» շաբաթաթերթը, այս միջոցը աւելի և աւելի տարածվում է: Ծնորհիւ այդ միջոցի, շատ տեղեր ազատվել են կարկուտի պէս մի անելի թշնամուց և վերջերս լուր տարածվեց, որ այդ հակակարկուտային թշնամիները մուտք են գործել և Անդրկովկաս. նրանք պիտի գործեն կարկուտի, արքունի այգիների համար: Շաբաթաթերթը այդ առիթով ցանկութիւն է յայտնում, որ կարկուտահարութիւններից ազատող այդ օգտակար միջոցը տարածվի մեր երկրի շատ կողմերում—մի միտք, որ, ի հարկէ, ամենայն համակրանքի է արժանի:

Երբ մի անգամից գտնված է միջոց, որ կարող է կարկուտ գոյանալու առաջն անգամ, ինչու չը պէտք է գործադրել այդ միջոցը գիւղացիների աչքի առաջ հաւաքվող կարկուտներ ամպերի դէմ: Աւելի լաւ է մի քանի հազար ռուբլի ծախսել կարկուտահարութեան դէմ կայարաններ հիմնելու համար, քան ապարդիւն կերպով տաճնակ կամ հարիւրաւոր հազարներ զոհ բերել կարկուտին, վտանգի ենթարկել հողագործների աշխատութիւնը և նրանց բարեկեցութիւնը:

Երեկոյան համար էլ պարզ պիտի լինի, որ այն, երբ անթիւ տառապանքներ կարելի է վերացնել մի քանի հազար ռուբլով, այդտեղ այլ եւս չը պէտք է տատանվել: Գիւղատնտեսական շաբաթաթերթը հաւատացնում է, որ Բօրչալուի գիւղերից մէկի բնակիչները պատրաստ են դրամական բոլոր գործողութիւններն անել, ավելի թէ իրանց սովորեցնեն թէ ինչպէս պէտք է կուլել բնութեան այդ պատահական աղէտի դէմ: Հարցի ամենազգուշաց, օղբերգական մասն էլ հէնց այդ է. պէտք է սովորեցնել ժողովրդին, իսկ ո՞վ պիտի սովորեցնէ: Ամեն ինչ վերաբերել տգիտութեան և ապա հանգիստ քննել—այսպէս են մեզանում վերաբերվում դէպի ամեն մի գործ, որ կոչված է ժողովրդի թշուառութիւնները ամբողջ համար: Զր կայ մեր ժողովրդական կեանքի մէջ մի տխուր երեւոյթ, որին նայողը չընկճվէր տխուր իրականութեան տակ—կայ տանջանք, բայց չը կայ թշնամի, կան ցաւեր, բայց բացակայում են առաջնորդներ: Մեր երկրամասը գոթութիւնը, մեր մասնագէտները այժմ միայն մի երազ ունեն—տաք տեղ նաւթային թագաւորների ծոցում: Մեր երկրում մնում է միայն մի հիմնարկութիւն, որի չուրջը խմբված գործ

ծիները ցոյց են տալիս, որ հետաքրքրվում են գիւղական ժողովրդի գործերով: Դա կովկասեան Գիւղատնտեսական ընկերութիւնն է: Թող նա գտնէ այս դժուար գործնական առաջնորդ հանդիսանայ, թող գէթ մի դէպքում ցոյց տան մասնագէտները, որ բացի գրելուց ու ձայնարարութանից նրանք գիտեն և կեանքի մէջ մտնել ու կենդանի գործ էլ ստեղծել:

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ն

I

В. Тотомианъ, „Мощь кооперация“. 24 стр. и. 20 коп. С.-Петербургъ 1900

Այն գրամատէրերը, որոնք ապրանքներ են արտադրում, շահվում են, այդ յայտին է վաճուրդ: Այն գրամատէրերը, որոնք, իբրեւ առեւտրականներ, միջնորդի դեր են կատարում ապրանք արտադրողի և ապրանք գործածողի, սպառողի մէջ, նոյնպէս շահվում են, այդ էլ յայտին է: Ո՞վ է տալիս այդ շահը գրամատէրին—բանտերները և ապրանք առնող սպառողները: Արդեօք չէ կարելի, որ ապրանք սպառողները հէնց իրանց էլ արտադրեն ապրանքը կամ ուրիշների արտադրած ապրանքը առնեն ուղղակի արտադրողից, առանց վաճառականների միջնորդութեան,—այդ հարցին է պատասխանում կօօպերացիաների, ընկերակցութիւնների փորձը քաղաքակրթիկ երկրներում, և պատասխանում է գրական կերպով:

Այդ ընկերակցութիւնները, որոնք այժմ մի փայլուն արտայայտութիւն են հասարակական ինքնագործունէութեան, ունեն իրանց պատմութիւնը: Զուտ արտադրական ընկերակցութիւնների (производительная кооперация) փորձերը տապալվեցին: Զուտ սպառողական ընկերակցութիւնները (потребительная кооперация) աղողութիւն ունեցան, բայց չը ստացան շատ ընդարձակ չափեր: Այժմ այդ երկու տիպի գոգաղացիութիւնն է, որ ահադին զարգացում է ստանում սպառողական—արտադրական ընկերակցութիւնների ձևով:

Այդ ընկերակցութիւնների ահադին և բարերար ոյժն է լուսաբանում պ. Վ. Տոտմանց իր գրքով: Դա հետաքրքիր և համոզեցողիչ փաստերով:

Եթէ ի նկատի ունենանք, որ ապրանքների մեծ մասը սպառում է հասարակ ժողովուրդը (Մասաչուսէտի պետական վիճակագիրը, օրինակ, հաշու է, որ արտադրութիւնների առնուաճն 80%-ը սպառում է հասարակ ժողովուրդը. Գերմանիայում, Մայի հաշուով, չգաւորները գործ են ածում առնուաճն վեց անգամ աւելի ապրանք, քան հարուստները) և

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ԳԱՒԱՌԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿՆԵՐ

„Alles war gesagt, doch
„Alles bleibt zu sagen.“
G o t t e

Եւ շատ սիրում եմ մեր աշխարհի գարունը, նա շատ աղմկալից է և շատ գրգռիչ: Երբ ձմեռը վերջանալու վրա է և մեր լեռներից ու դաշտներից սկսում է գարնան հոտ բուրել, կանաքը վերսկսվում է ամենուրեք: Զիւնը վերանում է, գետերն աղմկում, աշխարհ են դառնում հազար ու մէկ չափեր ու ջրեր և որոտալից բնութիւնը, կայարարելով մեր երկրի, կեանքի է կոչում բոլորին և ամեն տեղ: Այդ ժամանակ սկսվում է մեր աշխարհի հոգեկաւոր քոչը:

Մեր երկրի նոյնպէս երկրագործական է, որքան և խաշնարած. ամեն մի գիւղ ունի իր արտադրանքին, իր ելլալը, իր իւրիւր, ուր տարեցտարի, աւանդական ժամանակներից, քոչում է իր տաւարով, ոչխարներով, իր զբարդ ու բարխանով: Այդ քոչը սահմանափակվում է ոչ թէ մի գաւառով, այլ անցնում է մի քանի գաւառներ, նոյն իսկ մի

քանի նահանգներ: Այսպէս, օրինակ, Բազումի նահանգի թուրքերը (թարաքանա) ելլալ են զալիս դէպի Հին-Նախիջեւանի սահմանները (Բիչանակ, Քիչեյիլդաղ), իսկ Թիֆլիսի նահանգի Սիւնախի թուրքերը և Գանձակի նահանգի խաշնարածները (Քիւրդը—Շուշու և Զիւլաւի չիլի գաւառներից) հեղեղում են Սեւանի լճի մի կողմը, որ ընկած է Երեւանի նահանգի Նոր-Բայազէտի գաւառում:

Անդրկովկասի քոչը նոյնքան աղմկալից է, որքան որ և մեր գարնան չափերը, այդ քոչը սկսվում է գարնան առաջին օրերից և առաջ է դնում նոյն չափով, որ չափով որ հալվում են լեռների ձիւները: Դա էլ մի տեսակ կենդանի, մարդկային հեղեղ է, որ անցնում է չէն տեղերով, արտերով, խոտատեղերով և շատ անգամ ամայի դարձնում այն տարածութիւնները, որոնք անխնամ էին այդ ժամանակամիջոցում: Ինչ ասել կուզէ, ի հարկէ, որ ամեն մի քոչ, ամեն մի գիւղական հասարակութիւն, որ ելլալ է գնում, ունի իր որոշ ձանապարհը, որով և պէտք է ընթանայ. այնու ամենայնիւ, գարնան սկզբին, գաւառական կառավարութիւնները հարիւրաւոր գանդատներ են տեղում այն վիճանների մասին, որ պատճառել է քոչը այս կամ այն գիւղական հասարակութեանը նրա արտերի միջով անցնելու: Այսպէս, օրինակ, մի 12 տարի սրանից առաջ էլ մի քանի նախկին գաւառական իւրաքանչիւր հազար

դեց Երեւանի նահանգապետին, որ Սուրմալու գաւառի փոքր Բաղիքի քոչը հասարակութիւնը, որ տարիների ընթացքում գարնան սկզբին քոչում է դէպի Արագածը, էլ միայն զաւառ, շատ երկար կանգ է առնում էլ միայն նի գաւառի Արագածի ափում և մեծ վիճաններ է պատճառում այդ տեղին: Այդ հիման վրա, գաւառապետ իման-Աղեան խնդրում էր նահանգապետին արգելել Սուրմալուի այդ քոչերին այդպէս երկար կանգ առնել այդ տափարակի վրա: Այդ խնդրի առիթով մեծ գրագրութիւն բացվեց երկու հարեւան գաւառապետների մէջ: Սուրմալուի նախկին գաւառապետ Շ. Փիլիման, ոչ պակաս ժողովրդագէտ և նոյնպէս, որպէս և իման-Աղեան, շատ հեղինակաւոր գաւառապետ, բացատրեց, որ Բաղիքի քոչերը ոչնչանք ծնում է Արագածի անցնելուց անմիջապէս յետոյ, որ ստիպել քոչերին սպասել Արագածի այս ափում, Արարատի քարափներում, մինչև ոչնչաբի ծնելը, անկարելի է շատ յայտնի կլինայական պատճառներով. սկսվող տօթը և արօտի բացակայութիւնը կարող են մեծ վարդ առաջ բերել ոչնչաբի հօտերի մէջ, իսկ բարձրացնել ոչնչաբը դէպի Արագած նրա ծնելուց 15 օր չանցած, դարձեալ անկարելի է, որովհետեւ գառը պէտք է երկու շաբաթվա ընթացքում հանգիստ առնէ իր ծնված տեղում:

Մեր երկրի այդ երկու նշանաւոր գաւառա-

պետները, պաշտպանելով իրանց հողացողութեանը յանձնված ժողովրդի շահերը, յարուցած խնդրի շատ անբնական ուսումնասիրութիւնից յետոյ, կան այն եզրակացութեան, որ, ի նկատի առնելով տեղական պայմանները, քոչերին չէ կարելի արգելել անցնել Արագած աւելի շուտ, կամ աւելի ուշ, որ քոչը պէտք է անցնէ Արագած իր սովորական ժամանակամիջոցում. միւս կողմից, ի նկատի ունենալով, որ քոչը ստիպված է Արագածի միւս ափում կանգ առնելու 15 օր, մինչև որ գառները հնարաւորութիւն ունենան բարձրանալ դէպի Արագածը, գաւառապետները հարկաւոր համարեցին սպանողացնել և այն գիւղական հասարակութիւնների շահերը, որոնց հօղերը վրա այդքան երկար կանգ են առնում քոչերը: Որովհէջ հարկադրել քոչերին յայտնի պարտաւորական յարաբերութիւնների մէջ մանկ այդ գիւղական հասարակութեան հետ և այդպիսով շատ հիմնաւոր կերպով վճովեց մի խնդիր, որ շատ նշանաւոր է և շատ բարդ մեր երկրի շահերի և մեր աշխարհայեցողութեան տեսակէտից:

Մենք արձանագրեցինք այստեղ մեր քոչի կացութեան նշանաւոր պայմաններից մէկը. այդ գրութիւնը ընդհանուր է Անդրկովկասում, ամեն տեղ մի և նոյն խնդիրները և մի և նոյն ընդհանրութեան են, ինչ ասել կուզէ, որ տեղական վարչութեան փորձառութիւնից է

որ միջնորդ առեւտրականները չհանձնեցին
միջին թուով հարկերին երեսուն, երեսուն հինգ
իսկ աւելի քան հարկերին հարկեր, կը տես-
նենք, թէ որքան օգտակար է ժողովրդի տեսա-
կէտից սպառողական ընկերակցութիւնները
գոյութիւնը:

Եթէ դրա վրա աւելցնենք այն օգուտը, որ
ունենում են այդ ընկերակցութիւնները, պա-
րագրելով եւ արտադրութեամբ, օրինակ, գոր-
ծարաններ բանեցնելով եւ այլն, կը համա-
ձայնեցնուի պ. Somodանցի հետ, որ, յիշաւի,
սպառող—արտադրող ընկերակցութիւնները ժո-
ղովրդին ազատելով «խանութեան» վնասիւնը
տուրքից, մի եւ նոյն ժամանակ նրա գրպանն
են դնում եւ այն չափ, որ ստանում են կա-
պիտալիստները—գործարանատէրերը եւ այլն:

II

D-r V. Totomiantz. „Une experimentation coopé-
rative en Suisse“. Paris 1900.

Այս ֆրանսերէն գրքից վ. Վ. Somod-
անցի ծանօթացնում է մեզ մի շէջարկական
հետաքրքիր սպառող—արտադրող ընկերակ-
ցութեան (կոօպերացիայի) հետ: Այդ Բազելի
ժողովրդի Բիւրոյի գիւղի ընկերակցութիւնն
է, որ կրում է «Zur Zukunft» («Ինչպիսի պա-
րագր») նշանակալից անունը: Այդ ընկերակցու-
թեան նպատակն է բարեկեցիկ իր անդամների
նիւթական եւ մտաւոր կեանքի պայմանները:

Բիւրոյի ընկերակցութիւնը, բացի նրանից, որ
մասնակցութեամբ է իր անդամներին լաւ յատ-
կութեան եւ էական միջոցների, չինել է բնա-
կարաններ նրանց համար, առել է մի հացա-
հատիկ ծեծելու թանգարան (աւելի քան 3,700
ր. արծեցող) մեքենայ, որից փոխէփոխ օգտ-
վում են անդամները, հրատարակում է իր յա-
տուկ թերթը, որի բաժանորդագրութիւնը
պարտադիր է բոլոր անդամների համար, դնել
է մի կաֆէ-թէստօրան, որին շատ հետաքրքիր
ընտրութիւն է տուել (ոչ ոք այնտեղ պար-
տական չէ խմել եւ կարող է մնալ որքան կա-
մենայ. այդ հիւրանոցի դահլիճում մի ժամա-
նակ, երբ տեղական կաթիլի եկեղեցին նո-
րոգում էր, կաթիլիկները աստուածապաշտու-
թիւնն էր կատարում աստուծոնքը, իսկ երե-
կոյան նոյն դահլիճը ծառայում էր բանտոր-
ների ժողովների կամ նուագահանդէսների ու
ներկայացումների համար) եւ այլն եւ այլն:

Պ. Վ. Somodանցի այս գրքից էլ, ինչպէս
վերեւը յիշված ուսմանը գրքից, կարգաց-
վում է հետաքրքրութեամբ:

S. Յ.

ՆԱԽԹԱՆՈՒՆԵՐԻ ԱՅՈՒՆԻՐԵՐ

Առաջիկայ չորեքշաբթի օր, նոյեմբերի 15-ին,
Բագուի մէջ մի յատուկ պաշտօնական առեւա-
նում տեղի կունենայ նախագահի հոգեւոր ա-
ծուրդ: Ներքեւ բերած աղբիւսակից կը տեսնե-
նք ընթերցողը, որ ածուրդի համար նշանակված է
25 կտոր հող 1-ից մինչեւ 10 դեքտարին տա-
րածութեամբ իւրաքանչիւրը: Այդ հողերի յատ-
կութիւնը բնորոշելու եւ տուրքերը սահմանե-
լու համար վերջին սինեակում նշանակված է
նախագահի քանակութիւնը, որ համարվում է
նուագագոյնը որոշ կտոր հողի համար: Այն ան-

կախված դրական լուծում տալ այդ հարցերին:
Այդ խնդիրները նոյնչափ ընթացիկ են, թէ Ժ,
որպէս եւ ինքը, մեր աշխարհի աղմկալից դա-
րունը...
Տասնեակ տարիներ մեր ժողովուրդը մի եւ
նոյն ճանապարհներով անցնում է դէպի իր
սարերը, եւ տասնեակ տարիների ընթացքում,
ամեն անգամ, այդ տեղերի չըջալայ գիւղերի
աղքատներին հազարավոր գանգաւորներ է
տալիս քոչուրի վրա: Ոմանք խնդրում են
քոչին մի այլ ճանապարհ ցոյց տալ, որպէս զի
ոտնատակ չը լինեն ծով ցանքերը, ուրիշները
պահանջում են արգելել ելլալու օրին կանգ
առնել իրանց հողերի վրա եւ այլն:—Մեր երկ-
րում, գլխաւորապէս մեր աշխարհի լեռնոտ
տեղերում, ուր կանոնաւոր հողորդակցութեան
ճանապարհներ չը կան, ուր ցանում եւ հըն-
ձում են նոյնպէս վերին աստիճանի անկանոն
կերպով, հարկաւոր կարգ ու կանոնի մասին
խօսք անգամ լինել չէ կարող: Բնութիւնն ին-
քը, կարծես, բանաստեղծական անկարգութիւն
է որոնում մեր երկրում. այսօր հարկ ու տա-
փարակ տարածութիւն, վաղը աղմկալից եւ
արագընթաց մէ գետ, իսկ մի քանի շաբաթից
յետոյ քարերի մի անկարգ կուտակ նոյն տե-
ղում, եւ ոչ մի հետք այն կախարդական բու-
սականութեան, որ մի ամիս դրանից առաջ
այնպէս անվերջ շոյում էր ձեր աչքը եւ ճա-
շակը... Գուցէ բնութեան այդ կապիւրդներով
պէտք է բացատրել եւ մեր ժողովրդի նոյնա-

ձինք, որոնց ձեռքը կրկինն ածուրդի յետոյ
այդ հողերը, պէտք է տուրք վճարեն պետա-
կան գանձարանին: Բազմապատկելով նախ-
ցոյց տուած այդ քանակութիւնը այն դէպի հետ,
որ նրանք կառավարեն ածուրդի ժամանակ:

Ածուրդին մասնակցելու համար իւրաքանչիւր
քանակաւոր պէտք է ներկայացնէ ապագայ վճա-
րի մի հինգերորդ մասը, իրեն կանխավճար
կամ առհաստատելով: Յայտարարութիւնները
պէտք է տրվեն փակ ծրարներով ոչ ուշ քան
ժամի մէկը ցերեկվայ:

Այստեղ առաջ ենք բերում նախագահների
աղբիւսակը:

Ուր է գտնվում նախագահը:	Նախագահի ընթացքը:	Հողի տարա- ծութիւնը:	Ցարեկան նախ- նուագագոյն չափը:
Սարունիւնում . .	1	10	3,000,000
»	2	5	1,510
»	3	5	700
»	4	6	2,230
»	27	2	100,000
»	28	3	1,080
»	25	5	360
»	26	5	1,560
»	38	2	640
»	46	3	630
»	53	4	1,740
»	23	2	1,900
»	25	2	1,960
»	26	5	170
»	27	2	1,800
»	28	1	2,160
»	1	4	1,070
»	8	3	300
»	9	3	1,930
»	10	4	2,340
»	12	1	400
»	13	5	1,870
»	25	7	1,584
»	26	7	890
»	27	6	1,557

Այս աղբիւսակից երեւում է, որ ներկայ ա-
ծուրդի ամենալաւ հողերը գտնվում են Սա-
րունիւնում եւ Բիւրի-Նէյրաթում եւ ամենավա-
տերը՝ Բիւրադադում:

ՏՈՒՆԵՐ ՈՂՈՐՄԻՍ...

(Նամակ Նոր-Նախիջևանից)

Նոր-Նախիջևանի Մարգարիտական ընկե-
րութիւնը կնքեց իր մահաւանդութիւնը... Մարգա-
րիտական ընկերութիւնը վաղուց արդէն մեռած
էր. արդէն քանի տարիներից է վեր ոչ ժողով
էր լինում եւ ոչ էլ գործ. անդամներ կային,
բայց փող չէին տալիս, փող ուզող էլ չը կար-
տարօրինակ ընկերութիւն էր: Այս օրերս եկաւ
Վեհափառից կոնգրէսը՝ յանձնել ընկերութեան
գոյնը (ժողովարարութիւն 24 հազար ր.) Աղքա-
տաց հոգաբարձութեան. տոկոսներով պիտի
պահպանէ վեց ամսեր, երեքը թեմական դպրա-
նոցում եւ երեքը Էլիմիսի ճեմարանում:

Մարգարիտական ընկերութիւնը հաստատ-
ված էր դեռ 1866 թին եւ ժամանակին բա-

նամանակները: Լեռնեցիները, ասում է մի
գիտնական, միշտ չեն ցանում մի եւ նոյն
տեղում, նրանք յաճախ տեղափոխում են ի-
րանց արտերը այլ եւ այլ տեղ: Այդ աւելաց-
նում է նոյն գիտնականը, յիշեցնում է նշանա-
ւոր Տագիտի վկայութիւնը հռոմայեցիների
մասին. arva perannos mutant et superest a-
ger: Գրեթէ այդպէս է եւ մեզանում:
Մեզանից շատ առաջ, այդ բոլորը բացա-
րվում էր մեր երկրի շատ նոյն աղքատնա-
կութեամբ. չէ կարելի նոյն բացատրութիւնը
տալ այդ երեւոյթին եւ այժմ երկրի բնական
տեղագրական պայմանները մի կողմից, միւս
մաստակով թոյլ զարգացումը առաջ են բե-
րում նոյն երեւոյթի կրկնվելը եւ մեր օրե-
րում: Միւս կողմից չէ կարելի մասնացոյց
չանել այդ բարդ խնդրում եւ մեր երկրի հո-
ղափութեան վերին աստիճանի անկարգ, ան-
որոշ զրոյթեան վրա Տասնեակ տարիներ ա-
ռաջ, երբ մեր աշխարհը դեռ նոր էր մահում
զարգացման ժամանակակից չըլանի մէջ, երբ
դատաստանական եւ չինական բէֆօրիստներ
պէտք է օրինականութեան սերմ ածէին մե-
զանում, մենք չէինք կարող արտատրոփ չը
սպասել մեր երկրի հողաշահութեանը: Մենք
կարծում ենք, որ այդ ակաւ աւելի որոշ, ա-
ւելի յաջափելի կը պատուաստէ մեզանում հո-
ղային այն կարգ ու կանոնները, որոնք այն
ժամանակ այնչափ խառն եւ այնչափ անորոշ

էր: Նա խնամում էր Ս. Սա-
յի վաճառի ժողովարարաց դպրոցը, պահելով
քան ամեն (գիւղերով), տասը նոր-նախիջե-
ւանցի եւ տասը—գիւղացի: 1891-ին ժողով-
արարաց դպրոցի չէնքը այրվում է. չէնքը ա-
պահոված չէր եւ դպրոցը փակվում է: 1893-ին
դպրոցի չէնքը նորից կառուցվեց եւ աւելի գե-
ղեցիկ եւ յարմար, քան թէ առաջ էր, գլխա-
ւորապէս չնորհիւ այժմեան քաղաքացիութեան պ.
կաթաշահի, որը ընկերութեան վերջին նա-
խագահն էր: Սրանից երկու տարի առաջ զբա-
ղեցր նորից փակվեց եւ առ միշտ Մարգարի-
տական ընկերութեան նպատակը կորաւ, որով-
հետեւ ընկերութեան միակ նպատակն էր դրա-
րոյցը. դպրոցն էր նրա ոգին, նրա միակ գործը:

Տանք ողորմիւս եւ յիշեց հանգուցեալ Ե. Կ.
Պօպովիսին:

Նոր-Նախիջևանցիները մինչեւ այժմ միշտ
յիշում են նրան: Եպիփան Պօպովիսի Մարգա-
րիտական ընկերութեան հիմնադիրն էր եւ զար-
մանալի բան, հանգուցեալը, որ միշտ մեր վար-
դապետների անհատ թշնամի էր, իր բոլոր
գործունէութիւնը դարձրեց վաճառի դպրանոցի
վրա. միշտ գանգատվելով բարեկրօն վանահայ-
րերից, նա դարձեալ ամեն օր յաճախում էր
վանքը, որովհետեւ Մարգարիտական ընկերու-
թեան դպրանոցը վանքումն էր: Մեռաւ Եպի-
փան եւ Մարգարիտական ընկերութեան ան-
դամները եռանդով թուլացաւ:

Կարծես Եպիփանն էր Մարգարիտական ըն-
կերութեան ոգին:

Ընկերութեան ժողովները լինում էին սակաւ-
դպրոցը դարձած էր վանահայրերի խաղաղ-
նախագահը, գանձապահը, նոյն իսկ անդամնե-
րը, փոխանակ աշխատելու, գործելու, ման էին
զալիս հոկտեմբերի ճանճերի նման...

Չը կար Եպիփանը...
Փոխանակ ծանր ասի քաշկուռ, շատերը մեր
«գործիչներից» հանգստացան այժմ. հանգստա-
ցան, որովհետեւ կարիք չը կայ գրուի մաշե-
լու մեր վեց գիւղերի երեխաների մասին. մը-
նում են նրանք անուս եւ անկիրթ:

Ո՞վ արդեօք պիտի մտածէ մեր վեց գիւղերի
վրա, քանի որ ուշ չէ, քանի որ կարելի է օգ-
նել:

Գր. Չալիսուչեան

ՆԱՄԱԿ ԿԱՂԱՌՈՒՄՆԻՑ

Նոյեմբերի 5-ին

Հակառակ ժողովրդի արտասուքով եւ ար-
քաւ զայրոյթով կազմած բազմաստորագիր հա-
մախօսականին, հակառակ ժողովրդի չը տեսնված
ոգեւորութեան եւ անտանձնոն նուիրատուու-
թիւններին—մի դրութիւն, որը արժանի էր ա-
մենայն քաջալերութեան եւ խրախուսանքի—
մեր եկեղեցու չինութեան գործը դարձեալ
յանձնվեց Չաքար աղային՝ չնորհիւ ժողովա-
րութեան եւ աղայականութեան առաջ աստ-
րացող ստրկական ոգու:

Էլիմիսից մի աւելորդ անգամ եւս ցոյց
տուցել, որ ինքը միայն անարգել գիտէ բազ-
մութեան ձայնն ու իրաւունքը, որ ինքը հե-
ռու է երբ եւ իցէ ժողովրդի իրաւունքը պաշտ-
պանելու դադափարից, եւ որտեղ կայ ժամոց
կամ աղանաւոր, այնտեղ է նաեւ նրա ձայնն
ու վճիռը: Ժողովրդի իրաւունքը վաճառել միշտ

դրութեան մէջ էին: Բայց մեր յոյսերը ապար-
դիւն էին: Աղքատականութիւնը տարիների ըն-
թացքում աճեց, փառվեցին կեանքի ուղայմա-
նքը, առաջ եկան հազար ու մի ներքին բար-
դութիւններ, իսկ զուգընթաց այդ բոլորի
հողաշահութիւնը չը լուծեց մեր հողային հան-
գոյցը: Պարսից եւ Թիւրքաց օրերից մնացած
մեր հողային իրաւունքները կծկվեցին աւելի
բարդ, աւելի անորոշ, ժամանակակից դատա-
վարութիւնը չը կարողացաւ ցանկալի կերպով
կրթել մեր հոկումները եւ Ալեքսանդր Ս-ի
1864 թեւականի հիմնած տաճարում այսօր
կուտակված է սեփականութեան եւ խախտված
իրաւունքների այնքան խառնութիւններ մի նիւթ,
որ միայն Աստուած, կարծես, կարող է որոշել
թէ որտեղ է վերջանում այդտեղ առաջ եւ
չինձում եւ ուրեմն, վերջապէս, այն մի քանի
ճշմարիտ խօսքերը, որոնք այդքան տարբի
վեր սպասում էին անաշխատութեան...

Այդպիսի դրութեան մէջ է մեզանում հողա-
տիրութեան խնդիրը: Այդ բոլոր պայմանները
որոնց մենք հարեալանք կերպով յիշեցնեմք,
ստեղծում են մեր քոչի համար այնպիսի դրու-
թիւն, որը Թիւրքիստանի ընկերութեան անխառն
է, բայց հետաքրքրական այն է, որ այդ Թիւ-
րիստանցիութեան անվերջ են, նրանք կրկն-
վում են ամեն տարի, գարնանը, երբ քոչը
սկսում է բարձրանալ դէպի լեռները եւ ոչ մի
վճիռ չէ բաւականացնում վիճողներին: Վէճը
նորոգվում է գարնան հետ միասին... Գաւա-

նա հանապազ, ստրկանալ ուկէ հորթի առաջ,
այս է եղել Էլիմիսի միաբանութեան մեծ
մասի բնաբանն ու դաւանանքը պատմական
հին ժամանակներից սկսված:

Ընթերցողները անշուշտ կը յիշեն, որ այդ
հասարակութիւնը, չը հանդուրժելով աղա բա-
րերարի անսանձ կամայականութիւններին, ա-
մեն օր տեսնելով անարգութեան եկեղեցական ու
հասարակական սրբութիւնները, ընտրեց հոգա-
բարձուներ, որոնք ամենայն եռանդով սկսեցին
շարունակել չինութեան գործը եւ հայտնաբե-
րեց լալեցին գոհունակութեան, ցնծութեան ա-
ղաղակներ թէ կանանց եւ թէ տղամարդկանց,
թէ ծերերի եւ թէ երիտասարդների կողմից
անխորի:

Դառն էր ժողովրդի տուած ապտակը միշտ
բռնանալու սովոր աղայի համար: Եւ ահա նա
միջոցներ ձեռք առնելով՝ կարողացաւ ճարկ
չորս անգործ մարդկանց, որոնց ճանապարհա-
ծախս տալով՝ ճանապարհ գցեց դէպի Էլիմի-
սի: Կանխապէս փոխելով նրանց հագուստ-
ները՝ աւելի աղքատի դարձնելու համար: Մի
քանի օրից յետոյ ինքն էլ ներկայանալով Էլի-
միսին, ներկայացրեց կաղաւթանի ժողովու-
րդին աղքատ, մուրացկան ու միանգամայն
անկարող եկեղեցու չինութիւնը առաջ տանելու:
Այդպիսով կարողացաւ կոնալիներին մէկն էլ
ձեռք բերել իր օգտին, խեղդելով մի ամբողջ ժո-
ղովրդի ձայնը: Բայց ժողովուրդը իր «անդամ-
կութիւնը» չէ ուզում վաճառել «տուգութեան», նա
այժմ սխալված խիստ նախանձախնդիր է դար-
ձել իր իրաւունքների համար: Դրան ճշմարիտ
ապացոյց կարող է լինել այն, որ մի առկաւա-
մարդ ժողովում գոհմարվել է յոգուտ եկեղե-
ցու չինութեան մօտաւորապէս հինգ հազար
րուրի, իսկ ժողովուրդը անշուշտ կը կրկն-
նապատկի այդ գոհմարը, չընայելով որ չինու-
թիւնը աւարտելու եւ եկեղեցու ներքինը բա-
րեգործելու համար հարկաւոր կը լինի միայն
ուժ հազար րուրի:

Արդէն ընտրված է պատգամաւորութիւն, ո-
րին յանձնարարված է՝ մինչեւ վերջին շունչը
կուկ ժողովրդի իրաւունքների համար եւ ոչ
ոքի չը զիջանել:

Էլիմիսից ներկայ դէպքում գործ ունի մի
շատ փափուկ խնդիր հետ, որի հետաւում կար-
գադրութեամբ միայն կարելի է խաղաղացնել
հասարակութեան վրդոված խիղճը եւ ապագայ
վտանգաւոր հետեւանքների առաջն առնել:
Միթէ հէյն իրան՝ Էլիմիսից պատուաբեր է,
որ մի օր եւ է գոհիկ ոսկու պարկ, քաջալեր-
ված ու պաշտպանված նրանից՝ մի առկաւա-
մարդներով հետազոյրները խի՛ք մի քանի տեղ
իր յարկանակի մասին եւ պատմէ ամեն տեղ,
թէ 300 րուրով կարողացել է այնքան գրա-
ւել մեծից մինչեւ փոքրին, որ ոտնատակ է
տուել մի ամբողջ ժողովրդի իրաւունքները:

Սակայն դեռ այդ բոլորը չէ. աղա բարեւա-
րի յանդգնութիւնը այնտեղ է հասել, որ նա,
առանց օրինական թոյլտուութեան եւ հրամանի,
հետադրով յայտնում է, որ ծերութեան եւ
բազմաթիւ սխալագործութիւնների համար վե-
հափառի կոնգրէսով ցմա՜ն քանանալութիւնից
դադարեցրած Յովհաննէս քանանան նորից ըն-
դունված է. վերջինս էլ, առանց որ եւ է կար-

ական կառավարութիւնները, այդ վէճերի
առաջն առնելու, ամեն մի քոչին ուղեկ-
ցելու համար առանձին աստիճանաւորներ,
հասարակական գրաւաններ են նշանակում, բայց
այդ բոլոր պայմանով միջոցները շատ քիչ
կարգ են առաջ բերում, վէճերը կրկնվում են
դարձեալ եւ անվերջ: Մեր լեռների արօտատե-
ղիների մեծ մասը արքունական է, ամեն մի
գիւղական հասարակութիւն, որ ելլալ է դը-
նում, ունի իր որոշ տեղը, իր «բերդը», արօ-
տատեղին, ուր քոչում է գարնան առաջին օ-
րերից իր տաւար-ոչխարով եւ օրի համար ո-
րոշ տուրք է վճարում: Ամեն մի գիւղական
հասարակութիւն, ելլալ դուրս գալիս, բաժան-
վում է որոշ մասերի, խմբերի. եւ այդ ամեն
մի խմբի առաջնորդութիւնը յանձնվում է մի
տանտիրոջ, որ յայտնի կլիւ, յայտնի հաւա-
տարմութիւն ունի գիւղական հասարակու-
թեան մէջ: Այդ խմբապետը օրաբայի է ան-
ւանվում: Նա վարչական պարտաւորութիւն-
ներ ունի. երբ որ եւ է հարկ կամ ժողովարար
են ժողովում, նրան են դիմում. նա պարտա-
ւոր է հակել, որ վրանների շուրջը գիւղերով
պահպանելու լինեն, երբ մի գողութիւն
սպանութիւն է պատահում, օտարկանները նրա
միջոցով են կատարում այն բոլորը, ինչ որ
պէտք է գործի քննութեան, բացման համար
եւ այլն:

(Գր. շարունակվի)

Типографія Грузинск. Т—ва, Большая-Воскресная ул., № 27.